

Ariel e-mailen keresztül: új lehetőségek az Ariel-munkaállomással nem rendelkező könyvtáraknak

Az Ariel szoftver alkalmazása forradalmasította a dokumentumok fogadását e-mailen a nagy könyvtárakban. Ugyanakkor mindig lesznek olyan könyvtárak, amelyek nem tudják megengedni maguknak az ilyen figyelemre méltó szoftverek, vagy a használatukhoz szükséges hardver beszerzését.

Az Ariel szoftver első változata úgy működött, hogy a dokumentumok átvitele speciális szoftverrel ellátott munkaállomásról hasonló szoftverrel rendelkező munkaállomásra történt. A rendszer továbbfejlesztését jelentő *Ariel 2* változat megnyitotta a lehetőséget elektronikus úton küldött dokumentummásolatok fogadására azokban a könyvtárakban is, amelyek megfelelő levelezőrendszerrel rendelkeznek. Ezt a követelményt majdnem minden könyvtár tudja teljesíteni, mivel a legtöbb levelezőrendszer képes mellékletben küldött fájlok fogadására. További igény, hogy elég nagy memó-

ria legyen a küldemények számára, és olyan szoftver, amellyel a csatolt fájlt meg tudják nyitni. Általában a Windows 95+ rendszerek alkalmasak az Ariel által használt, .tif kiterjesztésű fájlok megnyitására.

Bár ez a változat jelentősen bővíti a fogadó könyvtárak körét, az Ariel-átvitelt mint lehetőséget kínáló könyvtárak automatikusan nem az e-mail és csatolt fájl megoldást szokták választani, ezért érdemes felhívni erre a figyelmüket.

/LINDSAY, Gord: Ariel via e-mail: new possibilities for the non-Ariel equipped library. = *Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Information Supply*, 11. köt. 1. sz. 2000. p. 81—85./

(Viszocsekné Péteri Éva)

A JSTOR és az elektronikus archiválás

Számos könyvtár problémája, hogy a tudományos folyóiratok kevéssé használt régi évfolyamai foglalják el raktáruk nagyobb részét, így lassan nem marad hely az új gyarapodásoknak. A régi folyóiratok használatának gátat szab az is, hogy nem indexeltek, vagyis nem megoldott bibliográfiai és intellektuális hozzáférésük, de ha esetleg valamilyen adatbázis fel is dolgozza őket, több lépésben, a raktárban végzett fáradságos munkával lehet csak „előbányászni” a kért cikket.

A *JSTOR (Journal Storage)* projekt mindezekre a problémákra megoldást kínál: a tudományos folyóiratok átfogó archívumát kínálja. Az interneten keresztül hozzáférhető, így segít a tárolási gondokon; támogatja a kiadókat az elektronikus változatra való áttérésben, és teljes szöveges keresési és közvetlen hozzáférési lehetőséget biztosít a kutatók számára.

1997-ben a Mellon Alapítvány támogatásával indult a projekt kísérleti szakasza, amelynek során 10 tudományos folyóirat digitalizálását végezték el. 2000-re az elektronikus alakított folyóiratok száma 124-re emelkedett, és ezeket 41 ország 857 intézményében használják.

A JSTOR projekt keretében a feldolgozás színterére (University of Michigan Library, Princeton University) gyűjtik a digitalizálandó folyóiratok valamennyi számát. Ezeket manuálisan indexelik, bér munkában szkennelik, és kétféle kimenetet – a nyomtatáshoz hasonló képfájlt, illetve a teljes szöveges keresést lehetővé tevő (optikai karakterfelismeréssel előállított) szövegfájlt – hoznak létre. Az elkészült anyagot CD-n juttatják el a fenti két szolgáltató helyre, illetve az angliai University of Manchesteren működő tüköroldalra.

A JSTOR – a teljes szöveg kereshetővé tételével – messze túlmutat az archiválási problémák megoldásán. Alkalmas például a nyelvészeti, kultúrtörténeti vizsgálatok kibővítésére is, és szinte új életre kelti az adatbázisokban eddig fel nem tárt anyagot.

A projekt öt éve alatt számos problémát kellett eldönteniük. CD-ROM-on vagy online szolgáltatás-e az anyagot? A további tárolási gondok megelőzésére az utóbbi megoldást választották, bár ezzel a képek stb. hosszadalmas letöltésével kell továbbra is számolni. A képi vagy szöveg jellegű formátumot egymás mellett tartották a legcélsze-

rűbbnek. Továbbra is probléma a használók jogosultságának ellenőrzése, de ezt a szolgáltatást igénybe vevők iránti bizalom talaján kezelik.

A JSTOR szolgáltatásai nem olcsók, és sokak szerint ez a kiváló szolgáltatás legkedvezőtlenebb pontja. A rendszerhez való csatlakozás a potenciális használók számától függően 10–45 ezer dollár között mozog egy-egy intézmény számára, az éves előfizetés pedig 2–5 ezer dollár. A JSTOR munkatársai viszont azon túl, hogy a szolgáltatás fejlesztését és karbantartását is biztosítani akarják

az előfizetési díjakból, arra is súlyt helyeznek, hogy az árak tükrözzék a szolgáltatás értékét. Igyekszenek a könyvtárak mellett másféle használókat is toborozni, és az előfizetési díjakat észszerű keretek között tartani. A szolgáltatásról további információ található a www.jstor.org címen.

/CHEPESIUK, Ron: *JSTOR and electronic archiving*. = *American Libraries*, 31. köt. 11. sz. 2000. p. 46–48./

(Orbán Éva)

Fenyegeti-e az EU 92. direktívája a könyvtári olvasókat Lengyelországban?

1992. november 19-én jelent meg az *EU 92/100. számú direktívája*, amely a *szellemi tulajdon* vonatkozásában *bérbevételi és felhasználói*, illetve bizonyos rokon *kötelmeket* rögzít jogharmonizációs küldetéssel. Másként szólva azért, hogy az egyes tagországok magukat e direktívához tartva jogszabályilag rendet és egységet teremtsenek e tulajdon érvényesítése terén.

A szellemi tulajdon fogalma szerfelett széles körű. Kiterjed mind a művészeti és irodalmi alkotómunka, mind pedig a tudományos tevékenység legváltozatosabb produktumaira. Ebből kifolyólag a könyvtári olvasók korántsem csak könyv- és cikkszövegbe rögzített szellemi tulajdonnal találkozhatnak nap mint nap, hanem a hanglemezek, kazetták stb. hordozta hang- és/vagy képrögzítés különféle változataival is.

A könyvtárosokat az nyugtalanítja, hogy a szóban forgó direktíva értelmében az olvasóknak/használóknak térítést, ún. tantiemet kell majd fizetniük, ha kölcsönzik a könyvtári állományt. Ez annál is inkább nyugtalanító érzés, mivel Lengyelországban a rendszeres könyvvásárláshoz szokott emberek nagy tömegei újabban kénytelenek lemondani ebbéli kedvtelésükről, minthogy nincs rá pénzük. S ráadásul a nyugati országokból e témával kapcsolatban sorra-rendre jelennek meg hírei a „nemszeretem” alakulásoknak. Pl. Belgiumban előbbutóbb megvalósul az „el akarod olvasni, fizess érte” gyakorlata, Franciaországban pedig egy-egy mű napi kölcsönzését 5–20 frank megfizetéséhez szeretnék kötni az alkotók.

Ha Lengyelországban az iméntiekkel azonos irányban dőlné el az alkotói tulajdon figyelembevétele és védelme, az könyvtárhasználati és olvasólélektani katasztrófa volna. A szerző mindenestre meg van győződve arról, hogy erre a megpróbáltatásra nem kerül sor. Szerinte a tárgyalt direktíva részint lehetőséget ad a kivételekre, részint már több országnak, így Ír-, Spanyol-, Francia- és Olaszországnak egyaránt „beletörött a bicskája” a direktíva helyi konkretizálásába. Meglehet, hogy a luxemburgi Európai Bíróság előbbutóbb köteleességszegésért bírságot szab ki rájuk, de hát egy-egy ilyen ítéletnek 5-7 éves átfutása szokott lenni. S addig pedig sok minden előfordulhat, beleértve a direktíva megváltoztatását (enyhítését), esetleg visszavonását is.

Persze, vannak országok, ahol ez a tantiemrendszer már működik. De a fizetést sehol sem terhelik rá az olvasókra. Pl. Finnországban az államkassza tesz eleget a kötelezettségnek, noha ott a lengyelországinál jóval magasabb a lakosság életszínvonal.

A szerző azt ajánlja, hogy Lengyelország EU-egyeztetéseiben e vonatkozásban is „résen kell lenni”. Végül pedig olyan megoldást kell majd találni, hogy a szellemi tulajdon és a könyvtárhasználat érdeke egyaránt tekintetbe vétecsék.

/BILIŃSKI, Lucjan: *Czy dyrektywa 92 może być zagrożeniem dla czytelnictwa w Polsce*. = *Poradnik Bibliotekarza*, 2. sz. 2001. p. 13–14./

(Futala Tibor)